

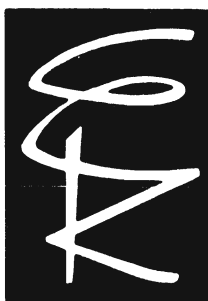
A BUDAPESTI ZSIDÓ MÚZEUM

CORVINA KIADÓ, 1987

A nagyközönség előtt szinte ismeretlen múzeumi anyagot bemutató és feltáró kötet ismertetőjét mindenképpen személyes élménnyel, bár az albumtól aligha független emlékekkel illik kezdenem.

Néhány esztendeje majdhogyan véletlenül kerültem egy szomorú látogatás során az esztergomi belvárosi temető általam korábban nem ismert dzsungelnégyzetébe, ahol mintha valamely prekolumbián vagy hátsó-indiai őskultúra emlékeit fedeztem volna fel: vastag gyökerekkel és bokrokkal befont, majdhogyan járhatatlan nekropolisz, gyönyörűen faragott márványkövek, félig a földbe süppedt féloszlopok a lábamnál és a szemem előtt. Felemelően katartikus sírvilág hallgatott itt, avatott kezekkel formált művészet, a természet és az emberi kezek közös rombolásáról beszélő történelem. És ha már az e táji zsidó kultúra legrégebbi múzeumi emléke Esztergomból származik (ügyetlen kézzel faragott menórás sírkő a 3. századból),

akkor elárulom: a múlt század második felében épült parányi nekropolisz a korábbiak művészeiből folytatásának mutatkozik. Az esztergomi zsidóság az emancipáció ideje körül kapott engedélyt az ekkor megnyitott „belvárosi sírkertbe” való temetkezésre, így önmaga anyagi és szellemi gazdagságához méltó módon szolgálta elhunytjait: a többnyire süttői márványból faragott sírkövek (és megannyi változat!) igencsak magas művészi színvonalon mutatják az *Itt van elrejtve* nemes hagyományait, akárha egy 1985-ben megjelent képeskönyv (*Tokaj-hegyaljai zsidó temetők* – Európa Kiadó) folytatásához nyújthatnának újabb alapot. Hasonló, bár talán gazdagabb és artiztikusabb világ, és persze utóbb itt sem csupán a mindent befonó és porlasztó természet munkálkodott. Megtette a magáét az emberi kéz is fölösen: gyönyörű márványlapok szolgálnak hídként a kicsinyke lefolyó-vizek fölött, a faragások összetört állapotban típegőül a sárosabb ösvényeken.

Az EURÓPA KÖNYVKIADÓ ajánlata

PRIMO LEVI:

AKIK ODAVESZTEK ÉS AKIK MEGMENEKÜLTEK

„Ennek a könyvnek az a célja, hogy segítsen tisztázni a légerjelenség néhány szemléletét még homályos vonását. Van azonban ennél nagyratörőbb célja is: választ szeretne adni a leg-sürgetőbb kérdésre, arra, amely mindenkit szorongat, akinek csak alkalmat volt elolvasni beszámolóinkat: mi az a koncentrációs táborok világából, ami egyszer s mindenkorra halott, és soha többé nem térhet vissza, valahogy úgy, ahogyan végérvényesen halott a rabszolgaság vagy a párbajkódex is? Mi az, ami visszatért vagy visszatérőben van? Mit tehet ki-ki közülünk, hogy ebben a veszedelmektől amúgy is terhes korban legalább ezt az egy veszedelmet elhárítsuk?” – írja a kötet előszavában a vegyészből lett író, aki mindvégig megmaradt civil szakmájánál is, mely annak idején, Auschwitzban az életét mentette meg: általa lett túlélő egy légerlaboratóriumban.

MÉRLEGSOROZAT / ÁRA: FÚZVE 40 FT

Primo Levi (1919–1987) könyve kapható az ország valamennyi könyvesboltjában. Vidéki olvasóink postán, utánvétellel megrendelhetik az Európa könyvesbolttól. Címe: 1073 Budapest, Lenin krt. 7. Telefon: 122-7696

Minderről azonmód levelet írtam az akkor már nagybeteg Scheiber Sándornak, aki kézzel és szinte postafordultán válaszolt: „Az esztergomi temetőre vonatkozóan már sokan fordultak hozzám, valami fog történni...” (1985. január 23.). „... Gondom lesz erre is” – zárult későbbi levele. Utóbb kezdődött a csoda: a Professor megtette a magáét, feltehetően már betegágyból intézkedően. A következő tavasz-nyáron megindult valamely tisztító és helyreállító munka az elhagyott és elhanyagolt sírok között és körül. De befejezetlen maradt utóbb, mintegy példázatul. Így mindez mégiscsak további felfedezésre és felfedezőkre vár, az emlékhely értéke változatlanul kiemelkedő ítéletem szerint.

A kissé személyesnek feltűnő történet akár jelképnek tekinthető – leírásához jogot „parabolikus volta” nyújt, benne az elmúlt másfél évszázad európai, hazai és mikrotörténelme, mindaz, ami a tudatunkban örül, ott lebeg a „tört márványok” fölött.

Egyben úgy tűnik, hogy a számbavételnek végre lehiggadt ideje érkezett. És ha csupán a hazai könyvkiadás utóbbi évtizedére figyelmezzünk, mégiscsak megállapítható, hogy végre ismét korszerű értelmet nyert a felismerés, amelyet 1840-ben már báró Eötvös József megírt, majd a rendi országgyűlés főrendi tábláján elmondott Pozsonyban az emancipáció történelmi szükségszerűségéről és gazdagító lehetőségeiről. Ma már aligha érdemes erre több szót vesztegetnünk: a hazai zsidó kultúra és história elidegeníthetetlen ága történelmünknek és kultúránknak, a tiszta nemzeti tudat próbája – feltárásával a teljes nemzet gazdagodhatik.

Ezt a feltáró munkát kezdték tudományos színvonalon Scheiber Sándor kitűnő művei, a *Folklór és tárgytörténet* három nagyszerű kötete (1977–84), a Féner Tamással közös „... és beszélj el fiadnak...” *Zsidó hagyományok Magyarországon* élményes erejű albuma (Corvina, 1984), hogy a Scheiber-oeuvreből csupán a legismertebbeket említsük itt. De szépen telíti a tájékozódás horizontját Erdélyi Lajos *Régi zsidó temetők művészete* (Bukarest, 1980), és mondjuk John Bright munkája (*Izrael története* – Bp. 1977), Kohn Sámuel monográfiája (*A zsidók története Magyarországon a legrégebbi időkől a mohácsi vészig* – Bp. 1984), utóbb Jacob Allerhand sűrített összefoglalása (*A zsidóság története – Ókor*; Bp. 1987), Venetianer Lajos először még 1922-ben kiadott művének (*A magyar zsidóság története*) 1986-os megjelenésű reprintje (*Tudománytár*), legutóbb pedig a *Halljad Izrael, A zsidó vallás alapjai*, majd Jólesz László *Zsidó hitéleti kislexikona* (Bp. 1987) a frissebbek közül. A sor több más, kevésbé közkeletű kiadvánnyal folytatható, de a fenti lista talán elegendő annak érzékeltetésére, hogy *A budapesti Zsidó Múzeum albuma* (Szerk. Benoschofsky Ilona

és Scheiber Sándor. Corvina Kiadó – 1987) milyen folyamatba épül, a felismerés és a megismerés mely lépcsőzetére illeszkedik és illeszthető. Mindazok számára, akiket az egyetemes magyar kultúra egésze érdekel, a teljesség az évszázadokban és napjainkban is.

„... A magyar zsidóság élő, szellemi közösség... Az 1909-ben alapított Magyar Zsidó Múzeum Európa egyik leggazdagabb gyűjteménye...” – olvashattuk már az „... és beszélj el fiadnak...” című album rövidke bevezetőjében Scheiber Sándor megállapításait. Ennek a gazdag szellemi erőnek képes bizonyítéka lett ezúttal a gyűjtemény legszebb darabjait bemutató album a maga fényképeivel és pontos tárgyleírásaival, a Múzeum igazgatójának (Benoschofsky Ilona 1963 óta az) az intézmény változatos történetét bemutató, egyben összefoglaló tanulmányával a kötet elején. A múzeum megteremtésének szándékától a megvalósulásokig és a mai állapotig – ez utóbbi nem kevés gondot és problémát teremt (zsúfoltság, beázás, anyagiak), mindez az állandó kiállítás mellett erőteljesen megnehezíti a folyamatos múzeumi munkát, pl. az időszakos bemutatók rendezését, a permanens publikációs lehetőségeket és a továbbiakat. A gyűjtőkör szélesítését mindennek előtt.

Az állandó tárlat és gyűjtemény négy szektorra ágazik a látható kiállítás és az album léptéke szerint: a kegyeszek, a textíliák és illusztrált kéziratok liturgikus eredetű és vallási célzatú tárgyaira, illetve a képzőművészeti gyűjteményre, amelynek „tárgyai többségükben adományként vagy letéti anyagként kerültek a múzeum tulajdonába. Több mű magától az alkotótól vagy özvegyétől származik. A múzeum elsődleges gyűjtőkörébe a képzőművészeti anyag nem tartozik bele. Távlati tervként csupán kisszámú anyagot helyeznek el az állandó kiállításon, elsősorban illusztrációs céllal.” Nos, mindez a képzőművészetre kiemelten figyelmeztető recenzius tudatát erősen felborzolja, a lemondás számára érthetetlen és majdhogy elfogadhatatlan negációnak tűnik: aligha szorulhat bizonyításra, hogy a magyar zsidóság az irodalom mellett a képzőművészetben talált kiemelkedő módon leginkább honára, teremtett a nemzettel elsőképp harmóniát.

Ez a feltehetően sokféle indítékból (anyagiak, helyhiány, szemléletmód stb.) született negáció az album képsoraiban is megmutatkozik: a fényképeken bemutatott 249 mű közül csupán 28 kifejezetten festői vagy szobrászi alkotás. Kitűnő mesterek (László Fülöp, Fényes Adolf, Telcs Ede, Perlrott Csaba Vilmos, Farkas István, Czóbel Béla, Ámos Imre, Bálint Endre, Beck Ö. Fülöp és mások) művei, de az album bevezetőjéből tudjuk, hogy 1933-ban *Perlmutter Izsák* teljes hagyatéka – minden bizonynyal nem csupán az ő művei – a múzeum tulajdonába került. Az említettek (és mások, köztük a rak-táruk anyaga) munkássága kiemelkedő csengésű az

európai és hazai művészet folyamatában, kár volna, ha ebben a múzeumban csupán „illusztrációs céllal” lennének láthatók műveik. Egy teljesebb, akár önálló bemutatás nyilván nem teremne más múzeumokkal „konkurenciát”, inkább új színekkel gazdagodhatnék a főváros képzőművészeti palettája: bizonyítva egyben azt is talán, hogy legtöbbjüknél származás és magyarságtudat, személyes sors és közösségvállalás mekkora harmóniában élt. Gondoljuk végig pl. Fényes Adolf, Czöbel, Bálint Endre és mások festői vagy éppen nemzeti küldetésstudatát!

A gyűjtemény (így az album) legátfogóbb, egyben a leginkább szerteágazó részlete a *kegyszereket* bemutató. Poharak, kupák és serlegek, csengős rimonpárok és szédertálak, pürimtálak és fűszertartók, a tóra rituális kellékei (korona, vért, mutató), menórák és más gyertyatartók, lévitakancsó és lévitatal, sófárok, perselyek és gyűjtőtálak, amulettek és szelencék szinte végtelen képsora, *P. Brestyánszky Ilona* tudós tollából kitűnő bevezető tanulmány és történet, 166 pontos és elemző leírás a porcelán és ötvösművészet remekeiről. *A textíliákat* utóbb (tóraszekrény-takarók és drapériák, tóraköpenyek, szédertál-takarók és egyebek) *F. Dózsa Katalin* mutatja be, a hízművészet remekműveit. A bevezető tanulmányok és műtárgyleírások, a gondos irodalomjegyzékek nemcsak a zsidó liturgikus művészet történetét és hagyományait taglalják, de a járatlannak eligazítást adnak egy-egy tárgy szerepéről és kultikus funkciójáról is.

Scheiber Sándor rövidke tanulmánya és tárgyleírásai az *illusztrált kéziratokról* feltehetően a tudós professzor egyik utolsó munkája lehetett, a táblá-

kon imádságos és szertartáskönyvek, sajátos „kaligrammák” lapjai láthatók, közöttük a híres „*nagykanizsai Chevra-könyv*” a maga nagyszerű illusztrációival és hasonló Chevra-könyvek az ország más városaiból.

A könyvek miniatűrjai a zsidó művészet kiemelkedő alkotásai, bennük a halállal, temetéssel és gyással kapcsolatos rajzok katartikus sora, akárha a zsidó folklór talán legemelkedettebb fejezetének képeskönyvét lapozgatnánk, humánummal és ragaszkodással telerótt helyi annaleszeket.

Egy olyan kultúra világát idézi az album összefoglalón, amely napjainkban szinte csak a műtárgyakban és az irodalmi emlékekben él – bár megismerése az egyetemes és a nemzeti kultúrához egyként hozzátartozik. A szellem „nemzetek feletti”, de megjelenéseiben mélységesen nemzeti, akár a hímezések a szédertáltakarókon, vagy a tóraszekrény-takarók törvénytáblás címerein. De leginkább a képzőművészeti alkotásokban oldódott egyé a zsidó és a nemzeti-közösségi tudat, kár volna lokalizálni az eleven szintézist és harmóniát.

És kár volna a múzeumot megfosztani az időszakos kiállítások további lehetőségeitől: a bevezető tanulmányban a korábbiaknak remek sora olvasható. Bízunk a továbbiakban is, amelyekhez az „Emmánuel-közösség” mellett a jószándék új alapokat teremt.

Az egybegyűjtött múzeumi anyag értéke és szépsége, mellettük a tudós muzeológusok nagyszerű gárdája az albumban egyként megmutatkozott. Példáson és példaadón. Reménykedőn és bizalommal tekinthetünk a folytatás elé. (Corvina Kiadó, 1987)

BODRI FERENC

